

DE EENHEID VAN HET
STEDEBOUWKUNDIGE WERK

R E D E

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING
VAN HET AMBT VAN BUITENGEWOON
HOGLERAAR IN HET STEDEBOUWKUN-
DIG ONDERZOEK AAN DE TECHNISCHE
HOGESCHOOL TE DELFT

OP WOENSDAG 11 FEBRUARI 1948

DOOR

IR. TH. K. VAN LOUWZEN

*in contact met
Post*

71 E 5 ¹⁴ VAN WAESBERGE, HOOGWERFF & RICHARDS N.V. ROTTERDAM

2. 7. 1948

DE EENHEID VAN HET STEDEBOUWKUNDIGE WERK

REDE

UITGESPROKEN BIJ DE AANVAARDING VAN HET AMBT VAN
BUITENGEWOON HOOGLERAAR IN HET STEDEBOUWKUNDIG
ONDERZOEK AAN DE TECHNISCHE HOGESCHOOL TE DELFT OP
WOENSDAG 11 FEBRUARI 1948

DOOR

IR. TH. K. VAN LOHUIZEN

VAN WAESBERGE, HOOGEWERFF & RICHARDS N.V. ROTTERDAM

DE EENHEID VAN HET STEDEBOUWKUNDIGE WERK

Mijne Heren Curatoren, Professoren en Lectoren, Dames en Heren Privaatdocenten,
Assistenten en Studenten der Technische Hogeschool en Gij allen, die door Uw
tegenwoordigheid van Uwe belangstelling blijkt geeft.

Zeer geachte toehoorders,

Nu met de inrichting van de meer uitgebreide stedenbouwkundige opleiding aan de Technische Hogeschool ook in het onderwijs uitdrukking is gegeven aan de grote verscheidenheid, welke de stedenbouwkundige werkzaamheid in de tegenwoordige tijd kenmerkt, is het vooral nodig zich bewust te worden van de eenheid en ondeelbaarheid van het stedenbouwkundige werk, van de samenhang tussen de menigvuldige taken, welke op dit gebied moeten worden verricht, en ik meen dan ook niet beter te kunnen doen, dan U in dit uur te spreken over "De eenheid van het stedenbouwkundige werk". Van deze noodzakelijke eenheid zal men zich moeten doordringen bij de totstandkoming van één bepaald stedenbouwkundig project, waaraan werkers van zeer verschillende aard en instelling hun krachten zullen geven; ze zal eveneens tot uiting komen in de nauwe samenhang, welke bestaat tussen het onderzoekwerk, dat ten behoeve van de plannen der gemeenten enerzijds, op de bureaux der provinciën en van het Rijk anderzijds geschiedt ten behoeve van de plannen, welke tezamen het beeld zullen vormen, dat ons land over enige decennia zal vertonen en zullen bepalen in welke omlijsting het leven van de Nederlandse volksgemeenschap zich zal afspelen.

Laten wij eerst de totstandkoming van een enigszins belangrijk stedenbouwkundig ontwerp nagaan, b.v. dat voor een stad van enige omvang en ons daarbij de gehele stedenbouwkundige werkzaamheid in één persoon geconcentreerd denken. Hij zal van drie dingen diep doordrongen zijn: dat hij een uiterlijk schone stad wil scheppen, dat deze ook innerlijk harmonisch moet zijn en verder, dat zijn ontwerp rekening moet houden met de topografische situatie van stad en omgeving, welke nu eenmaal gegeven is. Er is in de stedenbouwkundige structuur van de stad een uiterlijke harmonie en een innerlijke harmonie: de schone vorm en de overeenstemming tussen omvang, ligging en karakter van ieder van de elementen van de stad en het doel waarvoor ze dienst doen. Men kan niet volstaan hieromtrent te zeggen, dat de stad doelmatig moet zijn ingericht. Het is niet te veel gezegd wanneer men stelt, dat iedere disproportie tussen een levensfunctie en het element, dat er de belichaming van is, zich duidelijk kenbaar zal maken in enig gevoel van disharmonie. De stedenbouwkundige uitdrukkingsvorm is er

niet uitsluitend een van architectonische verhoudingen, maar ook een van harmonie tussen het leven van de bewoners in al zijn uitingen en de vorm waarin dit zich als het ware kristalliseert in de vorm van het stadsorganisme. Er moet een juiste verhouding zijn tussen de oppervlakte der werkterreinen, industrie- en haventerreinen en de omvang van de groepen der bevolking, welke er hun bestaan moeten vinden; tussen de aantallen woningen van diverse soort en de aantallen gezinnen van verschillende grootte en draagkracht. De culturele eigenschappen van de bevolking zullen zich moeten uitdrukken in de aard der gebouwen waaraan behoefte bestaat. Er moet overeenstemming zijn tussen loop en afmetingen der verkeerswegen, en omvang en richting van de stromen van het verkeer en deze vloeien op hun beurt weer voort uit de velerlei betrekkingen, welke er tussen de bewoners van de stad bestaan; en ten slotte zal er die ondefinieerbare overeenstemming moeten zijn tussen het karakter van de bevolking en de uiterlijke verschijning van de stad, die iedere stad weer een eigen individualiteit geeft.

Hoe zal nu het ontwerp ontstaan? Dat is een geleidelijk proces, een vallen en opstaan, besprekingen met tal van autoriteiten, met leiders van diensten, met personen uit allerlei kringen van het stedelijk leven, studie van de statistische cijfers, soms nog speciaal voor het doel te bewerken, het moeizaam verzamelen en verwerken van gegevens, verkenning van de omgeving; informatie omtrent technische eisen, onderzoek naar de eigendomsverhoudingen. Maar reeds spoedig komen de eerste schetsen tot stand, gedeeltelijk om flitsen van ideeën vast te leggen en te toetsen, gedeeltelijk om inzicht te krijgen in de mogelijkheden, welke de situatie biedt en om vraagpunten te ontdekken waaromtrent het onderzoek opheldering moet verschaffen. Er zal een schema van verkeerswegen ontstaan met hun aansluitingen naar binnen en naar buiten, er zullen ideeën worden neergelegd omtrent de ligging van woon- en werkkwartieren en van parken en groenstroken. Tal van vragen komen op en geven richting aan de sociaal-economische en demografische survey. Tegelijkertijd begint het onderzoek richtlijnen op te leveren; soms bevestigt het de juistheid van een intuïtief aangevoeld idee, soms toont het de onhoudbaarheid er van aan of brengt het een modificatie waardoor het zich beter aanpast aan de feitelijke situatie, soms onthult het geheel nieuwe mogelijkheden. In ieder geval preciseert het de benodigde omvang van het plan en geeft het de wenselijke verhouding van oppervlakken en de concrete maten waaraan het ontwerp, dat ten slotte geheel in maat en getal wordt vastgelegd, behoefte heeft. Zo is er een voortdurende wisselwerking tussen intuïtie en kennis, een steeds meer verdiepen van het inzicht en daarmee een rijpen van de vorm van het ontwerp. Er is een voortdurend zich omkerend spel tussen de weerspiegeling van het waargenome en het scheppingsvermogen van de kunstenaar. En zo wordt ten slotte uit de eindeloze verscheidenheid der feiten en omstandigheden, welke het ontwerp bepalen, die schone synthese gepuurd, waarin alle aesthetische, technische, sociaal-economische en psychologische factoren in een innerlijk en uiterlijk harmonisch gevormd organisme gestalte hebben gekregen.

Het zal intussen wel duidelijk zijn geworden, dat het niet mogelijk is, dat al dit werk door één persoon geschiedt en het is dan ook zo, dat het tot stand komt door samenwerking tussen meerdere werkers van verschillende aanleg, vorming en instelling, onder wie de voornaamste zijn de stedebouwkundige ontwerper, de onderzoeker en ingenieurs op verschillend gebied. Het is nu van het hoogste belang, dat door deze samenwerking een zodanige synthese wordt verkregen van alle kennis, talent en inzicht waarover allen tezamen beschikken, als wanneer dat alles in één persoon verenigd zou zijn. Daartoe is nodig, dat allen de bewustheid en de geschiktheid hebben om zich in de

denkwijze en de behoeften van de ander in te leven en dat zij grote waardering hebben voor elkanders werk.

Hier zal natuurlijk vooral ter sprake komen de samenwerking tussen ontwerper en stedenbouwkundige onderzoeker, tussen ontwerp en onderzoek.

Wanneer wij ons nu herinneren hoe wij zoëven de totstandkoming van een ontwerp schetsten, dan is het duidelijk, dat er van het begin af de nauwst mogelijke samenwerking moet zijn tussen beiden, dat zij voortdurend deel moeten hebben aan elkanders werk en dit elkander wederzijds moet bevruchten. Het zal afhangen van ieders vorming, doch nog meer van ieders aanleg, hoe deze samenwerking zich zal ontwikkelen, waar de grenzen zullen liggen van ieders aandeel in het geheel. Zeker zou het verkeerd zijn de gebieden scherp af te grenzen. Hoe meer ieder deel neemt in het werk van de ander, en er van assimileert wat hij voor zijn taak nodig heeft, hoe sterker de eenheid van het werk zal groeien.

Zo is de onderzoeker meer geschikt voor de stedenbouwkundige survey, naarmate hij met meer belangstelling meeleeft in de totstandkoming van het plan. Wanneer het goed is zal hij een schep-pende en positieve houding hebben, zal hij zich voortdurend afvragen, welke kennis voor het plan vereist is, en zijn onderzoek daarop richten. Hij dient er van doordrongen te zijn, dat zijn studie van de maatschappelijke structuur van de stad of van de streek niet ten doel heeft een inzicht om het inzicht, maar, dat zijn uitkomsten geschikt moeten zijn om richtlijnen op te leveren voor het handelen en dat ze daarom gegeven moeten worden in een zodanige vorm, dat het gemakkelijk is op grond daarvan te komen tot bepaalde bestemmingen. Hij zal voortdurend denken aan de verwezenlijking en daartoe voortdurend zijn materiaal schiften en omsmelten tot het de vorm heeft verkregen, welke voor dit doel nodig is. Hij gebruikt de methoden der wetenschap, hij heeft daarvan de objectiviteit, de diepte, de waarheidszin; evenals de beoefenaar van de zuivere wetenschap zal hij niet bevredigd zijn voor hij zijn vraagstuk tot de bodem toe gepeild heeft, maar voor hem is het doel van zijn zoeken steeds de mogelijkheid van toepassing. Zeker zal hij tekort schieten, wanneer hij volstaat met de verzameling van gegevens. Hij moet er rekening mee houden, dat het voor iedere toepassing van sociaal onderzoek nodig is het materiaal: statistieken, resultaten van enquêtes en van tellingen, te verwerken, zo, dat het in een vorm komt waarin het begrijpelijk wordt voor de gebruikers en zo mogelijk de richtlijnen, waartoe het onderzoek voert, reeds aangeeft.

Maar met deze schets van de werkzaamheid van de stedenbouwkundige onderzoeker is nog niet voldoende uiteengezet van welke aard het geestelijk aandeel van beide typen van werkers, de ontwerper en de surveyor in de totstandkoming van de conceptie van het plan is. Behalve het scheppend talent van de kunstenaar is hiervoor ook inzicht nodig en dit inzicht wordt verkregen door intuïtie en door kennis. Nu zullen, wanneer het goed is, zowel de ontwerper als de onderzoeker bij het verkrijgen van hun meest belangrijke resultaten geleid worden door de intuïtie. In de wijze waarop de conceptie van de ontwerper geboren wordt zal niet alleen een visie omtrent de verschijningsvorm van het stadsorganisme, maar ook een intuïtief inzicht in de aard, in de samenstelling, in de ontwikkelingsmogelijkheden en de behoeften der gemeenschap medewerken. Op andere wijze kan ook de stedenbouwkundige onderzoeker alleen dan doordringen tot het essentiële van de uiterlijk zo ondoorzichtige structuur van de maatschappij, en in de verwarrende menigvuldigheid der verschijnselen een helder inzicht krijgen in de tendenzen, welke voor de toekomst zullen gelden, wanneer hij over een heldere intuïtie beschikt. Met behulp daarvan zal ook hij zijn directe bijdragen leveren in de ideeën

waarop de hoofdbeginselen van het plan zullen berusten. De ontwerper zal deze ideeën vorm geven; in hem zullen ze uitdrukking krijgen; hij zal ze verwerken tot het evenwichtige en schone beeld, dat de uiterlijke verschijning van de stad bepaalt. Doch beiden en ook anderen, dragen hiertoe hun bouwstoffen aan.

Naast de intuïtie is echter ook een grote dosis kennis nodig. Bij de onderzoeker zal de behoefte daaraan vanzelf aanwezig zijn; de drang naar weten is hem ingeboren; doch ook de ontwerper zal er van doordrongen moeten zijn, dat hij niet op zijn intuïtie alleen mag afgaan; er zijn een aantal onderwerpen waarbij alleen inzicht, steunend op weten, hem de weg kan wijzen. Hij zou gevaar lopen zeer ernstige fouten te maken wanneer hij bijvoorbeeld het inwoneraantal, waarvoor hij zijn plan maakt, zou bepalen zonder dat daaraan een studie is ten grondslag gelegd omtrent de ontwikkelingsmogelijkheden van de plaats; hoe zou zonder voorafgaande studie een juist inzicht kunnen worden verkregen in de benodigde oppervlakken der woonwijken, der industrieterreinen, in de omvang en in de loop van het toekomstige verkeer, in aantal en soort der bijzondere gebouwen waaraan behoefte bestaat? In een landelijke streek zullen de landschapsvormen voor een groot deel afhankelijk zijn van de bodemeigenschappen en van de vormen van het bodemgebruik, welke daarmee weer samenhangen en deze zal men eerst grondig moeten kennen, wil men een verantwoord plan maken. Houdt men met al zulke fundamentele factoren geen rekening, dan kan het blijken, dat een bepaalde visie, welke in de verbeelding van de ontwerper gestalte had genomen, in het licht der feiten een illusie zou blijken te zijn. Daarom moet zijn geest steeds soepel blijven. Hij moet bereid zijn op een zeker ogenblik een geliefd en misschien lang gekoesterd denkbeeld los te laten. Hij dient te bedenken, dat er steeds vele mogelijkheden zijn en dat het een schone opgave is de typerende uitdrukkingvorm te vinden voor een maatschappelijk of technisch vruchtbaar denkbeeld, ook wanneer dit van een ander afkomstig is. Slechts een volledige overeenstemming tussen inhoud en vorm geeft volle bevrediging. Ook de surveyor moet echter soepel zijn. Hij ook moet bedenken, dat er dikwijls meerdere alternatieven zijn en dat het veelal mogelijk is door gezamenlijk zoeken een naar weerszijden bevredigend resultaat te verkrijgen. Hij dient te bedenken, dat ten aanzien van de maatschappelijke verschijnselen slechts zelden volkomen absolute uitspraken kunnen worden gedaan, dat er vele gradaties zijn en dat er dikwijls meer sprake is van waarschijnlijkheid dan van zekerheid. Een ander gevaar waarvoor de onderzoeker moet oppassen is, dat hij zich te veel gebonden zou achten door de geldende tendenzen. Hij moet er rekening mede houden, dat de scheppende geest van de mens ook in staat is de maatschappelijke ontwikkeling te beïnvloeden.

Een analoge samenwerking als hier geschetst voor die tussen ontwerper en onderzoeker moet er bestaan met allen, die in meerdere of mindere mate hun medewerking aan het plan hebben te verlenen. Voor hen allen geldt, dat ze zich hebben te doordringen van de behoeften van het plan en vooral, dat ze zich er rekenschap van geven, welke plaats hun gebied van verantwoordelijkheid en van kunnen inneemt in het geheel van de grondslagen waaruit het plan wordt opgebouwd. Zodra een van de aspecten, welke het plan bepalen, zich gaat afscheiden en zich als zelfstandig of zelfs als primair gaat beschouwen is er geen synthese meer mogelijk. Een ideale samenwerking is er, wanneer de medewerkenden na de voltooiing van het plan zelf niet meer kunnen uitmaken wat precies ieders aandeel in de totstandkoming is geweest.

Wij gaven hier een schets van de verhouding van ontwerp en survey en in het algemeen van de verhouding tussen de verschillende werkzaamheden, welke voor het plan nodig zijn, die welhaast een ideaal beeld geeft. Maar zoals ieder ideaal is ook dit moeilijk te verwezenlijken. Er zijn tal van redenen waarom het moeilijk is samenwerking tot stand te

brenge tussen menssen van zo vershillende aanleg, belangstelling, vorming en denkwijze. Nu is er één gelukkige omstandigheid. Wij mogen ons in de stedebouwkundige wereld in Nederland gelukkig prijzen, dat er vrijwel overal en bij allen het besef bestaat, tezamen aan een grote taak te werken, dat er onderlinge verdraagzaamheid bestaat, dat er in het algemeen alleen de eerezucht leeft van ten behoeve van het geheel zelf het beste te geven, en dat ook zij, die min of meer als vreemden in deze wereld worden opgenomen, al spoedig worden gepakt door de grootsheid van de gemeenschappelijke taak.

Wanneer dan ook de werkelijkheid – hoe kan het anders – wel eens bij het ideaal ten achter blijft, dan komt dit, omdat het inderdaad moeilijk – ik zou geneigd zijn te zeggen: nooit geheel mogelijk – is, er begrip voor te krijgen, welke plaats men met zijn werk inneemt in het geheel. Het is moeilijk om te zien, dat, wat voor ons zelf zo sterk leeft en waarvan het belang door ons zo sterk wordt gevoeld, toch slechts een van de factoren vormt, die het plan bepalen en dat ook overwegingen, welke bij ons in het geheel niet zouden opkomen, even bepalend zijn voor de harmonie van het geheel als de punten, die voor ons primair zijn.

Moelijkheden van deze aard kunnen echter voor een groot deel overwonnen worden. Wanneer de wens tot begrip er is, dan staat de weg erheen open. Dit is in de eerste plaats een kwestie van houding. Het is soms voldoende om het gezicht naar de andere zijde te wenden om de betrekkelijke waarde van de eigen instelling te zien en de begrensdheid van het eigen inzicht ineens te beseffen. Maar het is daarnaast toch goed en nodig met uiterlijke middelen te bevorderen, dat het onderling begrip zich ontwikkelt of versterkt wordt. Wij komen daarmee op het terrein der meer praktische overwegingen en maatregelen.

Op dit ogenblik gaan dan onze gedachten natuurlijk allereerst naar de invloed van de opleiding. Reeds de instelling van de commissie voor de stedebouwkundige opleiding, waarin ontwerp en survey, de afdelingen der Bouwkunde en die der Weg- en Waterbouwkunde, stedelijke en landelijke ervaring, onderwijs en praktijk, bestuur en wetgeving, techniek en landschapszorg waren vertegenwoordigd, toonde aan, dat men zich bewust was van de nauwe samenhang, welke er tussen al deze aspecten bestond. En de werkwijze van deze commissie, waaraan allen, die er deel van uitmaakten, met warmte terugdenken, was een voorbeeld van de geest waarin de opleiding zelve zich zou hebben te ontwikkelen.

Thans is de stedebouwkundige vorming, zoals de commissie zich deze gedacht had voor de studenten van bouwkundige herkomst en voor de civiel ingenieurs, die zich in stedebouwkundige richting wenssen te bekwamen, volop in wording. En daarmee wordt voorzien in de lacune, die er in de vorming van de aanstaande stedebouwers was en die vooral lag in een tekort aan veelzijdige kennis. De thans ingestelde leerstoelen en de plannen, welke er bestaan door wisselende voordrachten ook inzicht te geven in meer verwijderde gebieden, waarborgen, dat bij allen inzicht zal worden gekweekt in alle aspecten waarmee de stedebouw in aanraking komt en dat zij dus, welke richting van specialisatie zij zullen verkiezen, geen gevaar lopen in de begrensdheid van deze beperking opgesloten te geraken. Zowel de latere ontwerpers als zij, die zich meer op survey zullen toeleggen, zullen in hun studietijd reeds door hun eigen ervaring met het andere gebied in aanraking komen. Er zal gelegenheid zijn door gemeenschappelijk werk inzicht in en waardering voor elkanders werkwijze te krijgen; en voor wie dit eens ervaren heeft zal het vanzelfsprekend zijn ook later deze samenwerking als onmisbaar te beschouwen en toe te passen.

Ontbrak bij de opleiding van de ingenieurs, die zich op de survey wensten toe te leggen, tot nu toe de gelegenheid, de nodige kennis op te doen, voor de geografen en economen, die hun taak zullen vinden in de stedenbouw is de moeilijkheid, dat hun vorming hen niet de gelegenheid biedt de sfeer te beleven van de scheppende arbeid van het plannen maken, dat ze niet de werkwijze leren kennen waarin de economische, sociale en culturele behoeften der gemeenschap worden geconcretiseerd in terreinoppervlakken en aantallen en waarin in schets na schets de vele tegenstrijdige eisen ten slotte worden opgelost in een ontwerp waarvan de evenwichtigheid niet laat bevroeden, welke innerlijke strijd er nodig is geweest om haar te bereiken. Het is de verdienste geweest van ter Veen en van de Economische Faculteit van de Universiteit van Amsterdam, dat zij indertijd het initiatief hebben genomen door een privaat-docentschap in de stedenbouw het nodige contact van de a.s. onderzoekers met de vakbeoefening in de stedenbouw tot stand te brengen. Ik ben hen zeer dankbaar voor de gelegenheid, die ik daardoor gehad heb mij in hun behoeften in te denken en het is mij zeer aan het hart gegaan, deze taak vaarwel te hebben moeten zeggen. Het stemt tot voldoening, dat reeds enige tijd de Economische Hogeschool aan Angenot de gelegenheid heeft geboden op analoge wijze werkzaam te zijn voor de Rotterdamse studenten en onlangs heeft Wieger Bruin te Wageningen het ambt van buitengewoon hoogleraar in de Bouw-kunde en de Stedenbouw aanvaard.

Wanneer voor de andere Universiteiten en Hogescholen, waar aanstaande werkers in de stedenbouwkundige research gevormd worden, een dergelijke oplossing kon worden gevonden, zou dit hen zeker bij hun intrede in de praktijk het acclimatiseren vergemakkelijken. En zou het niet zeer aantrekkelijk zijn, wanneer er reeds in de studietijd contact kon worden gelegd tussen de aanstaande onderzoekers van academische vorming en de Delftse studenten in de stedenbouw, zodat zij hun wederzijdse denkwijze op de vrije wijze, die het voorrecht van de student is, zouden kunnen leren kennen en waarderen?

Tot zover omtrent de opleiding. Ook wanneer deze nog zo volledig is, zullen er bij de stedenbouwkundige arbeid in de praktijk nog zeer veel zorg, toewijding, begrip en tact nodig zijn om de werkzaamheden van de diverse soorten van medewerkers zo te coördineren, dat de eenheid van het werk gewaarborgd wordt. Dit is in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van iedere persoon afzonderlijk, die er zich steeds rekenschap van moet geven wat hij kan doen om het verband met zijn medewerkers te onderhouden. Maar dikwijls zal hun aard en aanleg hen beletten te onderkennen waar ze in dit opzicht tekortschieten. De ontwerper kan zo opgaan in zijn vormgevende arbeid, dat hij niet bemerkt, welke essentiële gegevens hij eigenlijk nog mist; de onderzoeker kan zo verdiept zijn in het doorgronden van de maatschappelijke structuur van zijn gebied, dat hij er zich geen rekenschap van geeft, dat zeer veel van wat hij verzamelt voor het plan van geen waarde is. Dan is het vooral de taak van de leiding om te zorgen, dat het verband tussen de diverse takken van werkzaamheid bewaard blijft. Ook overigens hangt het wel zeer van de geest van de leiding af of de samenwerking tot stand komt op de wijze, zoals die door het werk geëist wordt. Het zal goed zijn wanneer de gelegenheid wordt geboden, formeel en informeel voortdurend van de voortgang van elkanders werk kennis te nemen, wanneer er een vrijmoedige doch vriendschappelijke en opbouwende critiek is, waarbij men er niet tegenop moet zien, de ander op zijn eigen terrein toe te laten.

Is hiervoor een bepaalde organisatorische vorm wenselijk? Ik meen van niet. Er is geen vorm van organisatie aan te wijzen, die steeds de beste resultaten zou opleveren. De vorm van organisatie zal anders kunnen zijn naar de aard van het werk en naar de

personen, die er voor beschikbaar zijn. Zeer moeilijk lijkt mij echter de eenheid van het werk te handhaven, wanneer het onderzoek organisatorisch gescheiden is van het ontwerpen. Ook de positie van de verschillende werkers in de organisatie en hun aandeel in het werk zal moeten afhangen van hun capaciteiten. Er zal moeten worden gezorgd, dat ze elkander zo goed mogelijk aanvullen. Voor de leiding zullen bestuurscapaciteiten, een volledig begrip voor alle facetten van het stedenbouwkundig werk en natuurlijk de behoefte iets tot stand te brengen de hoofdzaak zijn. Deze eigenschappen kunnen bij personen van iedere vorming aanwezig zijn en het is dus niet nodig aan bepaalde categorieën hierbij in principe de voorkeur te geven of ze uit te sluiten.

In het bijzonder ten aanzien van de plaats van het onderzoek in het praktische werk vallen nog wel enkele opmerkingen te maken. Er is een tijd geweest, dat bestuurders en ontwerpers zeer weinig vertrouwen hadden in de resultaten, die het maatschappelijk onderzoek zou kunnen opleveren voor de oplossing van de stedenbouwkundige vraagstukken. Deze houding heeft thans hier en daar de neiging, in het tegendeel om te slaan. De stedenbouwkundige research is echter geen machine waarin men aan de ene zijde een vraagstuk insteekt en er - liefst binnen enkele dagen of weken - het antwoord kant en klaar zonder reserves uitkrijgt. Het stedenbouwkundige onderzoek is vooreerst een rijpingsproces; eerst geleidelijk, met veel proberen en steeds weer nieuwe wegen zoeken wordt het inzicht in de verschijnselen benaderd. Er moet veel materiaal worden verzameld. Meestal eist het nog een uitvoerige bewerking. Het kan blijken, dat een bepaalde methode van benaderen niet het verwachte resultaat oplevert en dat men op andere wijze opnieuw moet beginnen. En eerst wanneer het inzicht is verkregen, komt de tijd om - eigen meningen toetsend aan die van de andere medewerkers - de richtlijnen, welke uit het onderzoek voortkomen, te bepalen.

De aard van de maatschappelijke verschijnselen brengt mede, dat de resultaten dikwijls meer een waarschijnlijkheid dan een zekerheid geven, dat veelal een minimum- en een maximum schatting zullen moeten worden gemaakt en dat het nodig zal zijn door zorgvuldig gezamenlijk overwegen te bepalen, welke van de diverse mogelijkheden dan als meest doelmatige richtlijn voor het handelen zal moeten worden gekozen. Men dient ook te bedenken, dat de sociale wetenschappen en vooral hun toepassing op het praktische leven nog in een vroeg stadium van wording verkeren. Wie hun uitkomsten wil gebruiken om een gebouw op te trekken staat dikwijls voor de taak, niet alleen de bouwstoffen zelf te moeten verzamelen, maar dient soms zelfs de methoden, ze te fabriceren, nog uit te vinden.

Wij komen thans tot het tweede voorbeeld, waaraan wij de eenheid van het stedenbouwkundige werk zouden willen demonstreren en dat vooral ligt op het gebied van de research. Wij staan in Nederland voor, of beter midden in een buitengewoon belangrijke ontwikkeling van de stedenbouw. De schattingen, welke door verschillende deskundigen zijn gemaakt omtrent de omvang van de toekomstige bevolking tonen aan, dat wij tot 1970 zeker nog een aanwas van onze bevolking zullen moeten verwachten van twee à drie miljoen mensen. Het primaire vraagstuk voor de Nederlandse stedenbouw is nu: hoe zal deze aanwas verdeeld worden over de verschillende delen van het land en in ieder landsdeel: hoe zal de aanwas verdeeld worden over de steden en dorpen van verschillende grootte en over het platteland. Want daarvan hangt het af, hoe het aspect van het land zal worden, in wat voor soort van agglomeraties de bevolking leven zal, welke verwachtingen de verschillende gemeenten ten grondslag zullen kunnen leggen aan hun uitbreidings-, wederopbouw- en verbeteringsplannen en daarmee hoe de

gehele inrichting en outillage van iedere stad en ieder dorp zal dienen te worden gezien. Waarvan hangt nu deze indeling af, hoe zal ze tot stand komen wanneer men haar overlaat aan de vrije ontwikkeling, zoals die tot uiting komt in de tendenzen, welke tot nu toe hebben gegolden; geeft deze aanleiding tot ongewenste maatschappelijke en stedenbouwkundige toestanden en hoe kan men komen tot een verdeling, die verkeerde toestanden voorkomt en toch voldoende rekening houdt met de werkelijkheid van het economische en maatschappelijke leven? Hoe zal men deze verdeling bepalen en hoe zal ze uitgevoerd worden?

De bevolkingsverdeling in het land zal afhangen vooreerst van de verdeling van de geboorte-overschotten over het land en ten tweede van de verdeling van de bestaansbronnen. De bestaansbronnen bepalen ten slotte waar de bevolking zich zal nederzetten. Wanneer deze verdeling niet overeenkomt met die van de natuurlijke bevolkingsaanwas in de verschillende streken, zal er een trek van de bevolking moeten ontstaan van de streken met een tekort aan bestaansmogelijkheid naar die met een werkgelegenheid, groter dan die door de eigen bevolking kan worden voldaan. In ieder geval geldt de eenvoudige, maar niettemin gewichtige waarheid, dat de som van de aanwassen en verliezen der afzonderlijke gemeenten gelijk moet zijn aan de aanwas van het gehele land.

Het zal niet nodig zijn in deze tijd uiteen te zetten, dat Nederland zijn toekomstige bevolking alleen zal kunnen voeden, wanneer het veel sterker zal gaan industrialiseren dan tot nu toe het geval was.

De bevolkingsverdeling zal dus grotendeels afhangen van de wijze waarop de industrie zich over het land zal verdelen, geleid of ongeleid, al zal de ontwikkelingsgang der andere bestaansbronnen niet buiten beschouwing mogen blijven. De mate van decentralisatie van de bevolking, welke bereikbaar is, zal bepaald worden door de mate waarin de industrie zal kunnen worden gedecentraliseerd; de vraag of een bepaalde plaats zich sterk zal kunnen uitbreiden of een beperkte grootte zal verkrijgen zal afhangen van de meerdere of mindere geschiktheid, welke ze heeft voor de aantrekking van nieuwe bestaansbronnen en van de groeikracht van de gevestigde bedrijven. Maar daarnaast doen zich tal van sociologische, culturele, technische, landschappelijke en stedenbouwkundige vraagpunten voor. Zal niet een sterke uitbreiding van de bevolking in het westen des lands een te grote uitbreiding van de grote steden medebrengen of een zodanige groei van de forensenstreken, dat de natuur en daarmee de recreatiemogelijkheden der bevolking opgeofferd worden aan de woonkwartieren van hen, die om die natuur gekomen zijn? Is het goed er naar te streven, het geboorte-overschot van een zekere streek in de eigen streek op te vangen, en zo ja, hoe dient dat dan te geschieden: door een gelijkmatige groei van alle gemeenten of door een concentratie in enige centrale gemeenten? Is het gewenst de groei van bepaalde steden te begrenzen en die van andere te stimuleren; welke stadsgrootte is in beide gevallen het nastreven waard? Of is er bij de onderbrenging van een bevolking van zekere grootte een gradatie nodig in de omvang van de verschillende nederzettingen? Welke consequenties brengt de groei van een dorp of stadje tot een nederzetting van een heel ander karakter mede voor de psyche van de bevolking, voor zijn levensstijl, voor het sociale leven en voor het culturele leven? Is het soms hier en daar beter, nieuwe steden te stichten, zoals in Groot-Brittannië op zovele plaatsen geschiedt? Is het mogelijk een bepaalde stad naar willekeur een zeker toekomstig inwoneraantal toe te wijzen, of zijn er bepaalde factoren inhaerent aan het karakter van de stad of van haar omgeving, welke de groei limiteren in het ene geval, mogelijk doen zien in het andere geval? Op al deze en vele andere vragen zal een antwoord moeten worden gegeven en wel een zeer concreet en duidelijk

antwoord. Want het antwoord wordt gematerialiseerd in de plannen en het is dus wel van belang ons af te vragen, hoe dit antwoord zal worden gevonden én wie het zal geven. Het is nu wel duidelijk, dat er bij de oplossing van deze vragen een sterke centrale leiding zal moeten zijn. Slechts van boven af is het geheel te overzien; slechts wie het geheel overziet kan de samenhang der verschijnselen beoordelen en waken voor een disharmonische ontwikkeling. Alleen reeds het axioma, dat de som der aanwassen gelijk moet zijn aan de totale aanwas kan slechts centraal gewaarborgd worden. Om de gevolgen te beoordelen van een bepaald systeem van bevolkingsverdeling dient men de mogelijkheid te hebben van een vergelijking, niet alleen met een andere bevolkingsverdeling, maar eveneens om te zien of een bepaalde ontwikkeling in het ene deel van het land geen verkeerde consequenties heeft in een ander deel. Ook is het gewenst, vergelijkingsmateriaal te verzamelen ten einde inzicht te verkrijgen in de eigenschappen en behoeften van nederzettingen van verschillende grootte en aard en in de factoren, welke de groei van steden beheersen.

Maar er is een gevaar bij een te centrale behandeling van dergelijke vraagstukken. Het leven, de maatschappij, zijn buitengewoon gecompliceerd; iedere stad, ieder dorp is een levend organisme met een eigen individualiteit, met een eigen psyche. Wanneer men de gelegenheid heeft een vergelijking te maken tussen de voorwaarden van ontwikkeling bijvoorbeeld van een aantal Nederlandse steden van middelbare grootte, dan bemerkt men, dat in ieder daarvan de omstandigheden anders liggen. De draagkracht er van is uit de verte zeer moeilijk te beoordelen. Maar het zijn mede deze individuele verschillen, welke bepalen of een zekere in het kader van de gehele bevolkingsverdeling misschien gewenste ontwikkeling ook werkelijk kans van slagen zal hebben. Aan de andere zijde is het even waar, dat het, behalve tot zekere hoogte, voor de zeer grote steden en voor vele dorpen, feitelijk niet wel mogelijk is, voor een individuele stad, geheel op zichzelf beschouwd, een prognose te maken voor haar toekomstige bevolking, die in een plan voor de bevolkingsverdeling in het gehele land houdbaar zou blijken.

En zo komt men er ook hier toe een eenheid in het stedenbouwkundige werk te erkennen, namelijk de eenheid van het algemene landelijke onderzoek als grondslag voor een plan voor de bevolkingsverdeling over de verschillende streken en steden van het land en het plaatselijk en regionaal onderzoek, waarin de grondige kennis van de afzonderlijke levensgemeenschappen ten goede wordt gebracht aan het inzicht in het geheel, waarin de eigen individualiteit van iedere stad tot zijn recht komt. Het algemene onderzoek waarborgt het behoud van de samenhang in en de onderlinge afhankelijkheid van de verschijnselen; het plaatselijk onderzoek draagt daarvoor waardevolle bouwstoffen aan en onderhoudt het direct contact met de veelkleurige werkelijkheid van het leven der maatschappelijke organismen. Zo kan worden voorkomen naar de ene zijde, dat door een te grote schematisering een ontwikkeling zou worden geprojecteerd, die met de werkelijkheid te weinig rekening zou houden, omdat ze de tendenzen inhaerent aan de plaatselijke individualiteit niet tot hun recht doet komen, naar de andere zijde, dat de gemeenten, zoals dikwijls is geschied, plannen zouden maken, die misschien in verband met het geheel gezien, louter illusies zouden blijken.

Ook nog op andere wijze is samenwerking bij het stedenbouwkundig onderzoek gewenst. Bij de studie ten behoeve van de plannen van afzonderlijke gemeenten wordt voortdurend behoefte gevoeld aan vergelijking met andere gemeenten van gelijke aard en gelijke grootte of van een grootte zoals deze voor de eigen gemeente in de toekomst wordt verwacht.

Meestal is echter zulk vergelijkingsmateriaal niet of moeilijk te verkrijgen, omdat analoge onderzoekingen in andere gemeenten niet verricht zijn of niet in een vergelijkbare vorm,

en meestal is het te veel werk voor één speciaal geval een uitvoerig vergelijkend onderzoek op te zetten.

De onderzoekingen, welke worden ondernomen, zouden dus veel meer nut afwerpen, wanneer er meer bekendheid aan zou worden gegeven en, wat erger is, vele noodzakelijke onderzoekingen blijven achterwege, omdat iedere gemeente afzonderlijk er tegen op ziet ze te entameren. Het zou dus nuttig zijn een vorm te vinden, waardoor de gemeenten wederzijds nut zouden trekken van de studiën, welke ze ieder voor zich verrichten en waardoor onderzoekingen, welke voor vele gemeenten tezamen nuttig zouden zijn, zouden kunnen worden aangevat.

Het zal moeilijk zijn de zoëven geuite wensen te verwezenlijken. Voorlopig moet nog heel veel noodzakelijk onderzoek achterwege blijven door een tekort aan wetenschappelijke krachten. Gelukkig zijn er een aantal middelbare gemeenten, die zich thans voor het sociaal-economisch onderzoek van hun bevolking hebben geoutilleerd. Het is te hopen, dat anderen hen hierin zullen volgen. Zo zal dus ook een erkenning van de nauwe samenwerking, welke er bestaat tussen alle onderzoek van de verschijnselen, die de toekomstige stedenbouwkundige inrichting van het land bepalen, er toe medewerken, Néderland over enige decennia in alle landsdelen te maken tot een goede verblijfplaats voor allen, die daar wonen. Wij weten, dat uiteindelijk ons geluk niet wordt bepaald door onze uiterlijke omstandigheden, maar wij erkennen toch ook het verband tussen het innerlijke en het uiterlijke leven en wij hebben er dus behoefte aan om ook in onze uiterlijke omgeving iets van die harmonie tot uitdrukking te brengen, waaruit wij in onze beste ogenblikken leven, en die de diepste essentie van ons wezen uitmaakt.

Zeër geachte Toehoorders,

Bij de aanvaarding van het ambt van Buitengewoon Hoogleraar betuig ik Hare Majesteit de Koningin mijn eerbiedige dank voor de benoeming.

Mijne Heren Curatoren,

De plannen voor de uitgebreide stedenbouwkundige opleiding hebben Uw grote en levendige belangstelling gehad en wij zijn U grote dankbaarheid verschuldigd voor de steun, welke Gij aan de verwezenlijking daarvan hebt gegeven. Voor Uw medewerking tot mijn benoeming zeg ik U volgaarne dank. Ik hoop, dat het mij gegeven zal zijn deze taak, die mijn grote liefde heeft, overeenkomstig de verwachtingen te vervullen.

Mijne Heren Professoren,

Het is mij een voldoening, opgenomen te zijn in Uw kring. Velen van U zijn mij reeds op collegiale wijze tegemoet getreden. Ons bindt een gemeenschappelijk streven.

Mijne Heren Hoogleraren van de Afdeling der Bouwkunde,

Door mijn werkzaamheid in de Commissie voor de Stedenbouwkundige opleiding en als docent in de Stedenbouwkundige Leergang heb ik reeds lang geleden de geest van vriendschap en van samenwerking, die in Uw afdeling heerst, leren kennen en waarderen. En in de vrij geruime tijd, die ik thans reeds als een der Uwen in Uw kring heb mogen verkeren, zijn deze banden nog versterkt. Met verschillenden van U heb ik reeds op andere plaatsen meer of minder intensief mogen samenwerken. Er is geen beter middel elkaar te leren kennen en waarderen. Gij zult het mij niet euvel duiden, wanneer ik mij hier alleen in het bijzonder richt tot Granpré Molière. Reeds in een zeer vroeg stadium ontmoetten wij elkander op het toen nog zo jonge en onontgonnen gebied van de stedenbouw en het was steeds een voldoening U in Uw werk of persoonlijk op dit

gebied te ontmoeten. Gij ziet thans in de totstandkoming van deze opleiding de bekroning van Uw langdurig streven, de liefde voor de stedenbouw bij de jongeren te wekken; wij weten allen, hoeveel de beoefening van de stedenbouw in Nederland aan U te danken heeft.

Mijne Heren Docenten van de stedenbouwkundige opleiding,
Wij staan tezamen voor een grote en belangrijke taak. Zover wij elkander reeds van vroeger kenden weten wij, dat wij in gelijke geest zullen werken en dat wij door eenzelfde streven worden bezielde. In hen, die ik eerst thans ontmoeten mocht, vond ik dezelfde neiging.

Mijne Heren Hoogleraren van de Afdeling der Weg- en Waterbouwkunde,
De stedenbouwkundige opleiding heeft ook Uw grote belangstelling. Ik heb mijn vorming als ingenieur in Uw afdeling genoten en het is mij een voorrecht, met verscheidenen van U te kunnen samenwerken; Gij zijt mij met grote hartelijkheid tegemoet getreden. Ik vertrouw, dat wij allen voor de vorming van de aanstaande stedenbouwers iets goeds zullen kunnen bereiken.

Aan
Burgemeester en Wethouders van Amsterdam breng ik dank, dat zij mij hun toestemming hebben verleend, het hoogleraarschap te bekleden naast mijn werkzaamheid voor de stad.

In de
Dienst der Publieke Werken te Amsterdam heeft mijn werkzaamheid op het gebied van de stedenbouw zich volop kunnen ontplooiën. Ik zal niemand tekort doen, wanneer ik de oud-directeur de Graaf, die de afdeling Stadsontwikkeling in het leven heeft geroepen, in het bijzonder dank voor de wijze, waarop hij in zijn Dienst een atmosfeer heeft geschapen, waarin de geest van samenwerking allen bezielde. Met dankbaarheid gedenk ik ook mijn werkzaamheid bij de Woningdienst te Rotterdam, waar Ir Plate reeds in 1919 toonde, een open oog te hebben voor het belang van een goede stedenbouwkundige zorg voor de steden.

Mijn werkzaamheid bij de Wederopbouw heeft mij de gelegenheid gegeven, mijn blik zeer te verruimen. Ik ben daarvoor zeer dankbaar. Ik heb overal, waar ik kwam, een geest van grote toewijding en enthousiasme gevonden. Ik hoop met allen, die ik zo mocht ontmoeten, in goede betrekking te blijven.

Dames en Heren studenten van de bouwkundige en de civiele faculteit,

De opneming van het stedenbouwkundig onderzoek in de studie van de stedenbouw brengt voor diegenen onder U, die de stedenbouwkundige opleiding zullen kiezen, een verruiming van hun gezichtsveld en daarmee tevens de opening van een gebied, waar velen van hen zich wellicht wat onwennig zullen voelen.

Er zullen er zijn, die het zich zullen voorstellen als een van uitsluitend dorre cijfers en tabellen. Deze zijn echter alleen de symbolen, waarin het warm kloppende leven in al zijn wisselingen wordt afgebeeld en het is de taak van de research, dit voor ieder zichtbaar aan het daglicht te brengen. Met hen, wier aanleg in deze richting gaat, hoop ik hun eerste verkenningstochten in het zo verlokken gebied tezamen te doen. Er is hier

nog een overvloed van werk niet alleen op sociaal-economisch gebied, maar ook van onderzoek van bouwkundige, technisch-stedebouwkundige en esthetische aard. Zij, wier roeping vooral ligt in de vormgevende arbeid, kunnen er van overtuigd zijn, dat ook ik in hun idealen leef. Ook voor mij is de warme toewijding voor de beoefening voor de stedebouw primair gewekt door de bewondering voor de schoonheid van vele bestaande steden en ik acht het een voorrecht, van nabij te kunnen gadeslaan, welke ideeën; hierover in het komend geslacht gaan groeien. Maar tevens hoop ik bij hen levende belangstelling te wekken voor een veld van wetenschap, waarmede zij veelzijdig en intensief in aanraking zullen komen en hen de schoonheid, die hierin schuilt, te doen zien.

Ik denk met grote voldoening terug aan de dagen, dat ik in de toen nog jonge stedebouwkundige studiekering Uw voorgangers van toen in ongedwongen samenzijn regelmatig ontmoette. Met velen van hen zijn de banden, toen gelegd, steeds intact gebleven. De stedebouw en ook de stedebouwkundige survey verlangt persoonlijk contact. In mij leeft het oprecht verlangen, dit contact te onderhouden.

Zo mag ik dan eindigen met de wens, dat er tussen de docenten van de stedebouwkundige opleiding en U een sterke gemeenschap moge groeien in het belang van de eenheid van het stedebouwkundige werk.